ឧ ប សៅ ស ង្ហា

ពន្លឺបញ្ញា

មាតិការឿង

បុព្វកថា..1
អ្វីទៅដែលជា«ពន្លឺបញ្ញា» ?..2
ភារៈ នៃ ពន្លឺបញ្ញា នៃ ប្រជាជាតិខ្មែរ 4
អ្វីជាបញ្ញា ?...4
ភូមិ សាសនា..8
ភូមិ នយោបាយ...11
សេចក្តីសន្និដ្ឋាន 15

ពន្លឺបញ្ញា

បុព្វកថា

តាំងពីសតវត្សទី១៥មក ប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរ រស់ជានិច្ចនៅ ក្នុង គំនរទុក្ខ ឥតអាច គណនា បាន ក្លាយខ្លួន ជា ប្រជា ពលរដ្ឋ រស់នៅក្នុង ភពអន្ធភាព គ្មានស្គាល់អ្វីទៅ ដែល ហៅថា «ពន្លឺបញ្ញា» (les lumières) ដែលជា កត្តាមួយនាំ ឲមនុស្ស រកឃើញដោយខ្លួនឯង នូវ ការពិតមួយ សំរាប់

ខ្លួនឯង។ គេបែងចែកដាច់ នូវ អារ្យធម៌ ពីពន្លឺបញ្ញា ដែលជា វត្ថុធាតុពីរ មាន សារៈសំខាន់ពិតសំរាប់ភាវៈ នៃ មនុស្ស តែមានតែ ពន្លឺបញ្ញាទេ ដែលជា វត្ថុធាតុ ទាក់ទង នឹងការពិត របស់មនុស្ស ឯចំណែកអារ្យធម៌ គឺជា វត្ថុធាតុ សំរាប់តែ ចង្អុលលក្ខណៈ នៃទំនៀមទម្លាប់ដ៏ល្អិតល្អន់ និង អគ្គសិល្បភាព (virtuosité) នៃ សិល្បៈ ដែលមាន កើតឡើង នៅក្នុងដំណើរ ក្នុងភាព ខ្ពស់ទាប របស់នរសង្គម (société humaine) និមួយៗ។

អ្វីទៅដែលជា«ពន្លឺបញ្ញា» ?

Qu’est-ce que les Lumières ?

យើងដឹងថា មនុស្សម្នាក់ៗ តែងតែមាន វិចារណញ្ញាណ សំរាប់ យល់ដឹង អំពីសេចក្តីពិត របស់ខ្លួនឯង តែ វិចារណញ្ញាណនេះ ជា ការយល់ដឹង គ្មានការអប់រំ (raison non éduquée) ដូចជា កូនក្មេងនោះឯង។ បើសិនជាកូនក្មេងនោះ ធំពេញវ័យ បន្តក្លាយជា មនុស្សចាស់ តែ វិចារណញ្ញាណ នៅតែ គ្មានការអប់រំ មនុស្សនោះ ទោះបីមាន ចំណាស់ប៉ុណ្ណាក៏ដោយ ក៏គាត់ រស់ក្នុងចិត្តគំនិត ជា កូនក្មេង ជានិច្ច ដូចគ្នានឹង អ្នកចេះវិជ្ជាណាមួយ តែខ្វះ វិចារណញ្ញាណមានការអប់រំ ការចេះវិជ្ជានោះ មិនទុកជា ពន្លឺបញ្ញា នោះដែរ ក៏ដូចមនុស្សចេះអានអក្សរ តែឥតយល់ន័យអ្វីបន្តិច នៃ អត្ថបទទាំងមូល។

ក្នុងន័យនេះឯង ដែល គេអាចយកមក បញ្ជាក់បានថា « អប់រំវិចារណញ្ញាណ» គឺជា ការបញ្ចេញឲយើញ (révélation) ជាដំបូង នូវ អត្ថិភាព នៃ វិចារណញ្ញាណ ដែល មាននៅក្នុងភាវៈពីកំណើត នៃ មនុស្សមក តែ សច្ចៈ នៃ អំណាចញាណ (pouvoir de compréhension) នៃ វិចារណញ្ញាណនេះ កើតមានឡើង ពីការអប់រំ។ ការបញ្ចេញឲយើញ កើតមានមកពីការអប់រំ ដែលជា អ្នកដឹកនាំ វិចារណញ្ញាណរបស់ខ្លួន ឲយល់ដឹង អំពីអំណាច របស់វា ហើយបន្ទាប់មកនាំឲវា យល់ដឹង ដោយខ្លួនឯង មួយរំពេច នូវ ការបញ្ចេញឲឃើញនេះឯង។ ពន្លឺបញ្ញា ជា ការអំរំ នៃ វិចារណញ្ញាណ សំរាប់ខ្លួនឯង ដែល គេហៅថា «វិចារណញ្ញាណភ្លឺស្វាង»។ វិចារញ្ញាណនេះ លែងត្រូវការ នូវ ការបញ្ចេញឲឃើញ ពីខាងក្រៅ និង ការចាប់អារម្មណ ខាងផ្លូវចិត្ត ព្រោះវា មានអំណាចខ្លួនឯង ដើម្បី ទាក់ទង ដោយខ្លួនឯង ជាមួយ សច្ចៈសតិ(les vérités spirituelles)។

ពន្លឺបញ្ញា ជា គំនិត ប្រកបទៅដោយ វិចារណញ្ញាណ (le penser rationnel) របស់ជីវិតមនុស្ស ដែលមាន ឥទ្ធិពលសំខាន់មកលើកិរិយា និង ទីដែលសំដៅទៅ (destination) របស់ខ្លួន។ គេអាច និយាយបានដែរថា ពន្លឺបញ្ញានេះ នាំឲខ្លួន ជា អ្នកទទួលខុសត្រូវលើខ្លួនឯង ដូចគ្នានឹង អនុសាសន៍ របស់ព្រះពុទ្ធថា «ខ្លួនទីពឹងខ្លួន»។ មានការយល់ដឹងដោយខ្លួនឯង គឺស្គាល់ខ្លួនឯងពិត មិនចាំបាច់ត្រូវ

ការជំនួយ ពីខាងក្រៅ សំរាប់យល់ដឹង អំពីអ្វី ដែលខ្លួនត្រូវធ្វើ ដើម្បី ឲបានសំរេច នូវគោលបំណង របស់ខ្លួន ចង់បាន ដែល យើងហៅថា ភាវៈ នៃ ពន្លឺបញ្ញា។

ភាវៈ នៃ ពន្លឺបញ្ញា នៃ ប្រជាជាតិខ្មែរ

État des Lumières

មូលដ្ឋាន នៃ ពន្លឺបញ្ញាខ្មែរ តាំងពីបូរាណកាលមក គឺកើតចេញពី សិក្ខាបទ នៃ សាសនា (ព្រហ្មញ្ញសាសនា និង ពុទ្ធសាសនា) ឯចំណែកជំនឿអារយ (ជំនឿដើមរបស់ខ្មែរ) ជាទំនៀមទំនាប់ សំរាប់ការរស់នៅ ជាធម្មតា នៃ ជនជាតិខ្មែរ ដែល គេអាចទុកវាជា បុព្វអារ្យធម៌ខ្មែរ។ បើនិយាយឲស្រួលយល់ គឺ គេអាចទុក ទំនៀមទំនាប់ ជា រាងកាយ (corps) នៃ សង្គមខ្មែរ ឯចំណែក ពន្លឺបញ្ញា ជាគំនិត ប្រកប ទៅដោយ វិចារណញ្ញាណ នៃ មនុស្សខ្មែរ។

អ្វីជាបញ្ញា ?

Entendement ?

តាមការពន្យល់ របស់ព្រះមានព្រះភាគ (ព្រះពុទ្ធ) ៖ «ពាក្យបញ្ញា គឺបាន ខាងប្រាជ្ញា, ការដឹងច្បាស់, ការពិចារណា, ការពិចារណាឃើញ, ការកំណត់, ការកំណត់ដឹង, ការកំណត់ដឹងសព្វ, ភាពនៃការឈ្លាសវៃ, ភាពនៃការវៀងវៃ, ភាពនៃបញ្ញាដ៏ពេញលេញ, សេចក្តីយល់ច្បាស់, ការគិតការ

រំពឹង, ប្រាជ្ញាក្រាស់, ប្រាជ្ញាសំរាប់ទំលាយបង់នូវកិលេស, ប្រាជ្ញាសំរាប់ដឹកនាំ, ប្រាជ្ញាសំរាប់ឃើញច្បាស់, សេចក្តីដឹងច្បាស់សភាព នៃ ការទំលុះបញ្ញា, ឥន្ទ្រិយ គឺបញ្ញាកម្លាំងប្រាជ្ញា, សស្រ្តា គឺបញ្ញា, ប្រាសាទ គឺបញ្ញា, រស្មីបញ្ញា ការរុងរឿងបញ្ញា, កែវបញ្ញា សេចក្តីមិនវង្វេង, ការពិចារណាធម៌, សេចក្តីយល់ត្រូវ»។ ឯចំណែក ការយល់ឃើញ របស់ព្រាហ្មណ៍សាសនាវិញ បញ្ញា គឺ អាទិទេព ដែលគេ ហៅថាបញ្ញាព្រះ ដែលជា បុព្វព្រះ (Brahmâ et Increé) ជា ព្រះមាន លក្ខណ:ព្រមគ្នាជា «ជិវិត» ផង ជា «បុគ្គលនិរជីវិត» (បុគ្គលឥតជីវិត) ជា វត្ថុផង ជា «អ្នកបង្កើត» ផង ជាការ «ការបង្កើត» ផង។ បញ្ញាព្រះ ជា និមិត្តរូប នៃ ច្បាប់លោកធាតុផង (ordre du cosmo) និង សុខដុម របស់លោកធាតុផង ដែលកើតមានឡើង ពីការធ្វើបូជាគ្រប់បែបយ៉ាង និង ជា វិតីវាចា (parole rituel) របស់ព្រះអង្គ។ ដូចយើងបានដឹងថា នរសង្គមខ្មែរ បានទទួលការអប់រំពី ព្រាហ្មណ៍សាសនា និង ពុទ្ធសាសនាផង នាំ វិចារណញ្ញាណអប់រំខ្មែរ ឬ ពន្លឺបញ្ញាខ្មែរ មាន ការលាយឡំ រវាង ទស្សន: «ខ្លួនទីពឹងខ្លួន» ជាមួយនិង ទស្សន: «មនុស្សទីពឹងអាទិទេព»។ តែយើងដឹងថា ទស្សន: មនុស្សទីពឹង អាទិទេពមាន ឥទ្ធិពលខ្លាំង ក្នុងនរសង្គមខ្មែរ ព្រោះ ទស្សន:នេះត្រូវបាន អ្នកដឹងនាំខ្មែរ ឬ មហាក្សត្យខ្មែរ ចាប់យកមកធ្វើជា ទស្សន:ដឹកនាំជាតិ ព្រោះ ខ្លួនតាំងខ្លួន ជា អាទិ

ទេព ក្នុងឋានមនុស្សលោក ដូច្នេះ ប្រជាពលរដ្ឋ រស់នៅក្នុង សេចក្តីរំពឹង ជានិច្ចលើ អ្នកដឹកនាំ ដើម្បីរស់ក្នុងនិរទុក្ខ (គ្មានទុក្ខ)។ ឯចំណែកទស្សនៈ «ខ្លួនទីពឹងខ្លួន» ត្រូវ អ្នកដឹកនាំ យកមកធ្វើ ការបកស្រាយ ចងក្រងជាទ្រឹស្តី ឲវាមាន លក្ខណៈត្រឹមតែ ការរកសេចក្តីសុខ សំរាប់តែ អាត្មាអញ តែប៉ុណ្ណោះ។

រួមសេចក្តីមក គឺថាទស្សនៈ ទីពឹងអាទិទេព ឬ អ្នកដឹកនាំ សំរាប់ សេចក្តីសុខ នៃ នរសង្គម ខុសអំពី ទស្សនៈ ខ្លួនទីពឹងខ្លួន សំរាប់ សេចក្តីសុខ នៃ បុគ្គល។ ការបញ្ជោក (imprégnation) នៃ គំនិតនេះ នៅក្នុងសង្គមខ្មែរ នាំឲខ្មែរម្នាក់ៗ ចែកដាច់ ខ្លួន ជា បុគ្គល ពី សង្គមនយោបាយ មានន័យថា អ្វីជា កិច្ចការសាធារណៈ គឺ អ្នកដឹកនាំ ជាអ្នកសំរេច ឯចំណែក អ្វីដែលជា កិច្ចការផ្ទាល់ខ្លួន គឺ ខ្លួនត្រូវ ទីពឹងខ្លួនឯង។ ដូច្នេះឯង អ្វីដែលជា ប្រយោជន៍សាធារណៈ មិនពិត ជា វានាំមក នូវ សេចក្តីសុខ ដល់បុគ្គលនោះឡើយ។ ហេតុនេះឯង របបសាធារណៈរដ្ឋ មិនសុទ្ធជារបប ស្វែងរក សុភមង្គល ដល់បុគ្គលនោះឡើយ ដូចយ៉ាងរបប សាធារណរដ្ឋ សង្គមនិយមក្តី ប្រជាធិបតេយ្យក្តី ជារបប ការពារប្រយោជន៍រដ្ឋ ឬ បក្ស មិនមែន ជា របបការពារ ប្រយោជន៍ មនុស្ស នោះទេ។ សាធារណរដ្ឋ បែបនេះ គេទុកជា របប អត្តាវសនិយម (despotisme) ដែលជា របបសាធារណរដ្ឋ ផ្អែកលើ កម្លាំងទិដ្ឋិ (forces

dogmatiques) ហើយ បដិសេធ កម្លាំងរិះគន់។ ជា របប ដឹកនាំ បង្កើតតាម ការបង្ខំ ឲមាន កម្លាំងគោរព ប្រតិបត្តន៍ ធ្វើគ្រប់បែបយ៉ាង ឲប្រជាពលរដ្ឋ រស់នៅក្នុង ភាពខ្ជិលច្រអូស និង ភាពកំសាក ពុំគិតពិចារណា អំពី កិច្ចការសាធារណ: ឬ ពុំគិតស្វែងរកប្រយោជន៏រួម។ រួមសេចក្តីមក របបសាធារណរដ្ឋ សង្គមនិយម ឬ ប្រជាធិបតេយ្យ ជា របប ដែលប្រជាពលរដ្ឋ មានសេរីភាព ក្នុងទ្រុង បញ្ញារដ្ឋ (entendement de l’Etat) ហើយ ការទាមទារសេរីភាពណា ដែលហួស ពីបញ្ញារដ្ឋ ត្រូវ អ្នកដឹកនាំ គេទុកជា សេរីភាព ខ្វែងមតិ (liberté dissidente)។

សាធារណរដ្ឋបែបនេះ ខុសពីសាធារណរដ្ឋសេរី ដែលទុក លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យសេរី ជា គ្រិះ នៃ របបដឹកនាំ។ លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យសេរី ជា អានុភាព នៃ ច្បាប់ ដែលកើតចេញពី ឆន្ទ:ប្រជាពលរដ្ឋ ដែលជា ច្បាប់ សំរាប់ការពារ ប្រយោជន៏ សាធារណ:ផង និង ប្រយោជន៏ បុគ្គលផង។ នៅក្នុងរបបនេះ គេអាចនិយាយបានថា សាធារណជនបំភ្លឺដោយខ្លួនឯង ដែលជា ពន្លឺបញ្ញា សំរាប់ ដឹងយល់ច្បាស់ អំពីអំណាច របស់ខ្លួន ដែលជា បញ្ញាដឹកនាំប្រាជ្ញា សំរាប់ ឲឃើញច្បាស់ពិត នូវ ប្រយោជន៏ជាតិ ព្រោះ ប្រយោជន៏ជាតិ ជា ប្រយោជន៏សាធារណ:ផង និង ជា ប្រយោជន៏ ពលរដ្ឋផង។ ពន្លឺបញ្ញានេះ ជា គ្រឿង សំរាប់ រំលត់ នូវ អវិជ្ជា និង កំចាត់ នូវ ភាពខ្ជិលច្រអូស និង

ភាពកំសាក ក្នុងការស្វែងរក ប្រយោជន៍ជាតិ។ ឆន្ទៈរួម របស់ប្រជាជន បង្កើត ជា ប្រជាពលរដ្ឋ នៃ លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ ដែលពលរដ្ឋម្នាក់ៗ មាន អារម្មណ៍ថា ខ្លួនជា សមាជិក នៃ ប្រជាជាតិ ដែលជា អាទិករ កសាង អធិបតីដ៏ល្អប្រសើរ សំរាប់ខ្លួន ក៏ដូចជា ប្រយោជន៍រួម ក្នុង សេចក្តីសង្ឃឹម នឹង អាចឲវា កាត់តែមាន សុក្រិតភាព នៃ សីលធម៌ ក្នុង សង្គមជាតិ។

ភូមិ សាសនា

Domaine de la religion

ខ្មែរអធុនិក (ខ្មែរក្នុងជាន់ឥឡូវ) កំពុងរស់ ក្នុង ស្ថានភាព បូកឡូក រវាង មរិចិតា (ការភាន់ភ្នែក) នៃ អភិវឌ្ឍន៍ ជា សប្បនិម្មិត ជាមួយនឹង មហាទុក្ខ។ តែដោយសារមាន ទម្លាប់រស់ក្នុង «បញ្ញានៃអ្នកដឹកនាំ» ឬ «ទីពឹងអ្នកដឹកនាំ» ក៏នាំគ្នា អនុមាន (ហេតុស្មានយក) ថា ស្ថានភាពនេះ ជា វិការ (ការផ្លាស់ផ្តូរ) ជា ភាពធម្មតា ជា ធម្មជាតិរបស់មនុស្ស ដែលជា សត្វលោក រស់ក្នុងធម៌ «អាទិទេពជាទីរំពឹង» និង «កម្មផល»។ មរិចិតា នៃ រមណីយដ្ឋាន និង នរកទុក្ខដ្ឋាន ជា ភព ឬ លោកនេះ សំរាប់ មនុស្សមកកើតរស់នៅ ដើម្បី ទទួល នូវ ផលដែលខ្លួនបានកសាង ពីជាតិមុន ឬ ត្រូវរំពឹងលើអាទិទេព។

តាមធម៌ នៃ ពុទ្ធសាសនា សេចក្ដីសុខ និង ទុក្ខ របស់ មនុស្ស នៅក្នុងលោកនេះ ជា កុសល នៅក្នុង វាលវែងវដ្តសង្សារ នៃ បរិយត្តិធម៌ (រៀនសូត្រឲចេះដឹង) និង បដិបត្តិធម៌ (ចេះដឹង រួចត្រូវប្រតិបត្តតាមធម៌) ដើម្បី រក និរាមិសសុខ (សុខក្នុងលោកនេះផង និង សុខនៅក្នុង បរលោកផង) ដែល ព្រះមានព្រះភាគ ទុកជា ថ្នាក់ បដិវេធ (គឺ ដឹងច្បាស់ ចាក់ធ្លុះ នូវ ធម៌ ដែល រំលត់ ទុក្ខ កិលេស)។ ការអន្ទោលស្លាប់កើត ជាផ្លូវ នៃ ភ័ព្វសំណាងថ្មី ឬ ផ្លូវ នៃ សុក្រិតភាព សំរាប់ មនុស្ស ដើម្បី ស្វែងរក និរាមិសសុខនេះ។

តាមធម៌នេះ គេអាច សន្និដ្ឋាន បានថា «មរណៈភាព ជា ជីវិតថ្មី សំរាប់ សេចក្ដីសង្ឃឹម របស់មនុស្ស» ក្នុង កំណើត ថ្មី ដែល ព្រលឹងនាំយកមកជាមួយ នូវ សម្បត្តិសុខ និង ទុក្ខ (កម្មផល) ដែល វាកើតឡើង ពីអំពើ ដែល ខ្លួនបាន សាបព្រោះ នៅក្នុង គ្រប់អតិតកាលជាតិ។ សម្បត្តិនេះ មាន នៅក្នុងសតិ ដើម្បីឲ បញ្ញាកើតឡើងដឹង ឲសតិ កើតរលឹក សិក្សាពិចារណាបន្ត សិក្សាព្រះធម៌ដ៏ ល្អិត សុខុមជ្រៅ ឲបានយល់យ៉ាងត្រឹមត្រូវ ក្នុងសុច្ឆន្ទៈ (បំណង ល្អ) ដើម្បើ រកនិព្វាន ក្នុង ភពនិរទុក្ខ (ភពឥតទុក្ខ)។ ក្នុង គោលបំណងល្អនេះ គឺជា «ទឹកធម៌» សំរាប់ លាងសំអាត កិរិយា និង សតិ អាច បំលាស់ប្តូរ ទុរជន ឲក្លាយ ជា សុជន ព្រោះ មនុស្សម្នាក់ៗ មានធាតុនៅក្នុងអាត្ម័ន ជា មនុស្ស,

អមនុស្ស និង តិរច្ឆាន។ ដូច្នេះ បើគ្មាន ពន្លឺបញ្ញា ឬ មានធម៌ សំរាប់ ការអប់ រំចំរើន នៃសតិ ឬ អប់រំ វិចារណញ្ញាណ នោះទេ គឺ មនុស្ស ពុំអាចមាន លក្ខណ: ជា មនុស្សបាន នោះទេ។

ក្នុងគោលបំណងល្អនេះឯង នាំឲ មនុស្សម្នាក់ៗ ដើរ លើផ្លូវ សុក្រិតភាព ឬ បារមីធម៌ (état de perfection) សំរាប់ខ្លួនឯង ដើម្បី រស់ ជា សុជន ដែល តម្រូវឲមាន លក្ខណ: បួនយ៉ាង ជាមូល គឺ៖ យល់ត្រូវ, ត្រិរិះត្រូវ, និយាយត្រូវ និង ការងារត្រូវ ដែល ផ្ទុយស្រឡះពី៖ អវិជ្ជា, រាគ: (désir), មានៈ និង បដិឃ: (haine)។ លក្ខណ:បួនយ៉ាង ជាមូល នៃ មនុស្សនេះឯង ដែលខ្មែរយើង ហៅថា សីល (conduite éthique) ឬ មនុស្ស មានទេវតា ឬ មានពិត។ រួមសេចក្តីមក សេចក្តីសង្ឃឹម របស់មនុស្ស គឺ សំរាប់ ការអប់រំ ចំរើនចិត្ត តាមផ្លូវ បារមីធម៌ ហើយ សង្ឃឹមនេះ អាចមានកើតបាន តាម ការអប់រំវិចារណញ្ញាណ មានថ្នាក់បី៖ ១. ការសិក្សាធម៌ (បរិយត្តិ) ២. អនុវត្តន៍ធម៌ ដើម្បី សំរេច នូវធម៌ ដែល រំលត់កិលេសរំលត់ទុក្ខ (បដិបត្តិ) ៣. ដឹងច្បាស់ចាក់ធ្លុះ នូវ គោលបំណង នៃ ធម៌ គឺ រំលត់ទុក្ខ (បដិវេធ)។ ការអប់រំចិត្តនេះ គឺ ធ្វើបាន ដោយខ្លួនឯង និង ខ្លួនទីពឹងខ្លួន តាម គោល វិធី ធ្វើសង្ខារ (formation) ចិត្ត ឬ វិធីទូន្មានចិត្ត (យោគ:), តាម ការអនុវត្តន៍ ឬ វិធីទូន្មានកាយ (តមធម៌) ជារូបសកម្មភាព (បដិបទា) ក្នុង ជំនឿ

មានហេតុផល ដើម្បី ឲសំរេចបាន នូវ សេចក្ដីប្ដេជ្ញា (កតិកា) ឲខ្លួន ក្លាយ ជា មនុស្សពិត រស់ ជា សុផាជន (ជនមានកំណើតល្អ)នៅក្នុងសង្គមជាតិ។

ភូមិ នយោបាយ

Domaine de la politique

សុជននេះ គឺ គ្មានអ្វីក្រៅពី «ពលរដ្ឋ» (citoyen) នោះឡើយ ដែលជា នីតិបុគ្គលផង និងជា នីតិជន ផង គឺមាន សទ្ធិ និង ករណីយកិច្ច ក្នុងឋានៈខ្លួនជាពលរដ្ឋ។

បើយក សុជន មកប្រដូចនឹង ពលរដ្ឋ គឺត្រូវ ឈានជំហានចូលទៅក្នុង ភូមិនយោបាយ។ សួរថា តើពន្លឺបញ្ញា ជាអ្វីនៅក្នុង ភូមិនយោបាយ ? ពន្លឺបញ្ញា គឺ ការយល់ដឹង អំពីតួនាទី របស់ខ្លួន ក្នុង ឋានៈខ្លួន ជា ពលរដ្ឋ។ ការយល់ដឹងនេះ គឺ កើតមានឡើង ពីការទទួលការអប់រំ។ ពលរដ្ឋដែលបានទទួលការអប់រំ ជា វរៈជន (និយមន័យទូលាយ) ជាសុជន មាន វប្បធម៌ ជា ពលរដ្ឋ (culture civique) និងចេះទទួលខុសត្រូវ លើអំពី របស់ខ្លួន ដែលខ្លួនបានប្រព្រឹត្ត។ កម្រង នៃ វប្បធម៌ពលរដ្ឋ មាននៅក្នុង លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ តាមផ្លូវនយោបាយ និង លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យតាមផ្លូវសង្គម។

លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ តាមផ្លូវ នយោបាយ

គឺ ភាគកម្ម (participation) ជា សកម្ម នៃ គ្រប់ សកម្មភាព នយោបាយ។ នយោបាយ ជា កិច្ចការ របស់ ប្រជាពលរដ្ឋ ពុំមែន ជា កិច្ចការ របស់អ្នកដឹកនាំនោះឡើយ។ អ្នកដឹកនាំ ដែលជា ដំណាង នៃ ប្រជាពលរដ្ឋ គ្រាន់តែ មាន តួនាទី យកឆន្ទៈប្រជាធិបតី មកអនុវត្ត ដើម្បី ធ្វើឲសម្រេច នូវ គោលបំណង ដែល ប្រជាពលរដ្ឋ ចង់បាន។

នយោបាយវិទូ ឲឈ្មោះ អ្នកដឹកនាំនយោបាយជាតិ ថា« អ្នកដឹកនាំនយោបាយ» (gouvernants) ខុសពី និយមន័យ «អ្នកដឹកនាំ» ដែល គេ សំដៅទៅលើ គ្រប់បុគ្គលណា ទទួល បន្ទុកអំណាច នៅក្នុង អង្គការឯកជន ណាមួយ (មិត្តសមាគម, សហគ្រាស, សហជីព, គណបក្ស នយោបាយ)។ ប្រជាពលរដ្ឋ ជា អ្នកជ្រើសរើស អ្នកដឹកនាំ នយោបាយ ដូច្នេះ ពលរដ្ឋនិមួយៗ ត្រូវមាន ការយល់ដឹង អំពី នយោបាយ ដើម្បី បំពេញករណីយកិច្ចខ្លួន ជា ពលរដ្ឋ។ ករណីកិច្ច ឈរនៅលើ សំណួរ បីយ៉ាង៖ ហេតុអ្វីត្រូវជ្រើសរើស អ្នកដឹកនាំនយោបាយ ? ត្រូវជ្រើសរើស បែបណា ? តើ ត្រូវជ្រើរើស យកអ្នកណា ?

ដើម្បីឆ្លើយបាន នូវ សំណួរ បីយ៉ាងនេះ ពលរដ្ឋ ត្រូវមាន ការយល់ដឹង នូវ គោលបំណងខ្លួន ឲច្បាស់ ដែល វាភ្ជាប់ ជា ចាំបាច់ ទៅនឹង ប្រយោជន៏ជាតិ, ប្រយោជន៏ប្រជា

ពលរដ្ឋ និង ប្រយោជន៍ឯកជន។ ប្រយោជន៍ ទាំង បីនេះ មាន ច្បាប់ពីរ សំរាប់គ្រប់គ្រង គឺ ច្បាប់ លាយលក្សអក្សរ (loi écrite) និង បវេណី (coutume)។ ប្រជាពលរដ្ឋ ជា អ្នក ទទួលខុសត្រូវ លើ ជម្រើស របស់ខ្លួន ព្រោះ ខ្លួនជា ម្ចាស់ អំណាច។ រួមសេចក្តីមក ភាគកម្ម និង ការទទួលខុសត្រូវ ជាសារជាតិ នៃពលរដ្ឋ ក្នុង សកម្មភាព នយោបាយជាតិ។ បើ ប្រជាពលរដ្ឋ មិនជួយខ្លួនឯង ដោយខ្លួនឯក ដើម្បី ខ្លួនឯង គឺ អត្ថិភាពខ្លួន ថិតនៅក្នុង ភាវៈ នៃធម្មជាតិ ហើយ ខ្វះសុភមគ្គល ដែល នាំឲខ្លួន រស់ជានិច្ច នៅក្រៅ សង្គមនយោបាយ គឺ បន្ត រស់ តាមតែ ទំនៀមទម្លាប់ ដែល វាគ្មាន ពន្លឺបញ្ញា អ្វីនោះឡើយ។

រស់នៅ ក្នុងសង្គមនយោបាយ ត្រូវចាំបាច់មាន ការអប់រំ នយោបាយ ដែល គេ អាចឲឈ្មោះ បានថា «ប្រជាការ អប់រំ» (éducation démocratique) ជា ការអប់រំ ដើម្បី ឲបុគ្គល ក្លាយជា ពលរដ្ឋ ដែល ជា បុគ្គល អាចមាន លទ្ធ ភាព កសាងខ្លួនឯង ដោយខ្លួន ឲខ្លួនឯង ទៅជា បុគ្គល ស្វយ័ត ក្នុងសេចក្តីសម្រេច អ្វីមួយ។

លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ តាមផ្លូវ សង្គម

គឺជា ការបង្រៀនបន្តៗគ្នា នៃ កម្រងការចេះដឹង ដែល មាននៅក្នុង អារ្យសង្គម (société civilisée) តាមការ សិក្សា (instruction)។ ការសិក្សា ជា សកម្មភាព នៃ សង្គម

ដែល មាន អ្នកទទួលបន្ទុក បង្រៀន នូវ គ្រប់វិជ្ជាសង្គម (savoir social) ដូចជា វិទ្យាវិជ្ជា, ចំណេះប្រកបដោយវិចារណញ្ញាណ, សាសនា, ប្រពៃណី, រឿងព្រេងចេញពីប្រជាប្រភពក្តី។ វិជ្ជាសង្គម ជាចំណែកមួយ នៃ ការចេះដឹងរបស់ បុគ្គលនិមួយៗ ដែលជា សមាជិក នៃ សង្គម។

ការសិក្សា នៃ វិជ្ជាសង្គមនេះ ត្រូវធ្វើឡើង ក្នុងគោលដៅ ឲ យល់ដឹងច្បាស់ អំពីគ្រិះ នៃ វិជ្ជាសង្គម សំរាប់ លុបបំបាត់ចំណេះ ឬ ជំនឿឥតហេតុផល ដែលជា ចំណោះ ឬ ជំនឿ ដែល ជា ឧបសគ្គ សំរាប់ ធ្វើឲលូតលាស់ នៃ ពន្លឺបញ្ញា នៃ ពលរដ្ឋ, បង្កើន កំពស់ ការសិក្សា គ្រប់វិស័យ នៃ ប្រជាពលរដ្ឋ សំរាប់ ជា មធ្យោបាយ ចិញ្ចឹមជីវិត និង ការលើកកំពស់ជីវភាព (promotion sociale)។

ប្រជាការអប់រំ និង ការសិក្សាវិជ្ជាសង្គម ត្រូវធ្វើឡើង ស្របគ្នា ទើបមាន សមតា ក្នុងសង្គមនយោបាយ បាន។ គេពុំអាចយក លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យសេរី មកអនុវត្ត នៅក្នុងសង្គមមួយ ដែល កំពស់ការសិក្សា នៃ វិជ្ជាសង្គម របស់ប្រជាពលរដ្ឋ នៅទាបបំផុត បាននោះឡើយ តែ អ្នកដឹកនាំនយោបាយ ក៏ពុំអាច បំបិទសេរីភាពពលរដ្ឋ បានយូរនោះដែរ នៅក្នុងសង្គមមួយ ដែល កំពស់ ការសិក្សាវិជ្ជាសង្គម និង ប្រជាអប់រំ របស់ប្រជាពលរដ្ឋ មានកំរិតខ្ពស់នោះដែរ។

សេចក្តីសន្និដ្ឋាន

ពន្លឺបញ្ញា នៃ ពលរដ្ឋ កើតមានបានពី ធម្មជាតិ, ការសិក្សានៃវិជ្ជាសង្គម និង ប្រជាអប់រំ។ បុគ្គលនិមួយៗ មានការវិវឌ្ឍន៍ ជានិច្ចក្នុង ជីវិតរបស់ខ្លួន គឺ ពី កូនង៉ែត មកដល់ពេញវ័យ ឆ្លងកាត់ គ្រប់ដំណាក់កាល នៃ ជីវិត របស់មនុស្ស។ បុគ្គលនយោបាយ ឬ ពលរដ្ឋ ជា ទីដែលគេ សំដៅទៅ ដើម្បី ឲខ្លួនក្លាយ ជាម្ចាស់ នៃ វាសនា របស់ខ្លួន សំរាប់រស់ឲមាន និរន្តរាយ, វិបុលភាព, សេរីភាព និង សុភមង្គល។ បំណង បីយ៉ាង និរន្តរាយ, វិបុលភាព, សេរីភាព វាមានលក្ខន្តិកៈ ជា តម្លៃ នៃ លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ ដូច្នេះ អ្វីជាសញ្ញាណ (notion) នៃ តម្លៃ គឺជា ឧត្តមគតិ (idéal) ដែលបុគ្គលនិមួយៗ តែងចង់បាន តែ លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យមិនអាច ធានារកជូន នូវ ឧត្តមគតិនេះ បាននោះឡើយប៉ុន្តែតែ លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ អាច ធានា ឲតម្លៃនេះ មាននៅក្នុង ការអនុវត្តន៍ របស់ខ្លួន ជានិច្ច ដើម្បី ឲបុគ្គលនិមួយៗ មាន មធ្យោបាយ ទៅតាម លទ្ធភាព របស់ខ្លួនរៀងៗខ្លួន ក្នុង ការស្វែងរក សុភមង្គល ក្នុងឧត្តមគតិ ដែលខ្លួនចង់បាន។ នៅក្នុង លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ ការស្វែងរកសុភមង្គល មិនមែន ដូចស្វែងរក កំណប់ទ្រព្យ នោះឡើយព្រោះ សុភមង្គល ជា ផលិកម្មរួម ដែល បុគ្គលម្នាក់ៗ រួមគ្នាបង្កើតឡើង ដើម្បី ខ្លួនឯង នៅក្នុង ដែនឯកជន

(sphère privé) និង ដើម្បី ជា សុភមង្គលរួម នៅក្នុង ដែន សាធារណៈ។ ក្នុងន័យនេះ គេអាច និយាយ បានថា «សិទ្ធិ សុភមង្គល» គឺជា សិទ្ធិ មាន ការលាយឡំ ជាមួយនឹង សិទ្ធិ របស់ បុគ្គលម្នាក់ៗ មាន សិទ្ធ រក្សា សុភមង្គលខ្លួន។ ពន្លឺ បញ្ញា ដែលកើតមាន ពីធម្មជាតិ, ការសិក្សា នៃ វិជ្ជាសង្គម និង ប្រជាអប់រំ ជា អ្នកអភិបាល លើតណ្ហា នៃ បុគ្គលម្នាក់ៗ ដែលអាចនាំ បំផ្លាញ សុភមង្គល ដែលជា ដំណាក់ចុង ក្រោយ នៃ លទ្ធិប្រជាធិបតេយ្យ។ បុគ្គល មាន ពន្លឺបញ្ញា គឺ ជា ពលរដ្ឋ ហើយ ពលរដ្ឋម្នាក់ៗ ត្រូវមាន សីលធម៌ (vertu) ដែលមាន លក្ខណៈ ត្រិះ ៥យ៉ាង៖ ភាគកម្ម ជា សកម្ម ក្នុង កិច្ចការសាធារណៈ, មាន ការអប់រំនយោបាយ, មាន ការ សិក្សាវិជ្ជាសង្គម និង ខ្លួនទីពឹងខ្លួន។ ត្រូវដឹងថា សីលធម៌ មិនអាចមាន ជានិច្ចនោះឡើយ ត្រូវចាំបាច់ បង្កើតវា នៅគ្រប់ពេលវេលា ដើម្បី ប្រយុទ្ធ ឲមាន ជ័យជំនះជាថ្មី ទៅលើ អត្តទត្តភាព នៃ តណ្ហា របស់បុគ្គលម្នាក់ៗ ដែលវា តែងតែមាន ជាថ្មីនោះដែរ៕